

Ahmet Duman

<https://orcid.org/0000-0002-9958-4530>

PhD, Presidency of Religious Affairs, Turkey, dumanahmet14@hotmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Duman, A. (2024). Osmanlı Dönemi Mekke Kadılığı (1517-1600). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (2), 823-846.

Osmanlı Dönemi Mekke Kadılığı (1517-1600)*

Öz

Osmanlı Devleti'nde Mekke'nin idaresine ayrı bir önem verilmiştir. Şehrin önde gelen görevlileri arasında hukuki işleri yerine getiren kadının farklı bir yeri olagelmıştır. Mekke Kadıları hukuki işlerin yanında idârî, mali, sosyal ve eğitim alanları olmak üzere farklı görevleri de üstlenmişlerdir. Bununla birlikte en önemli görevlerinden biri şehirde olup biteni İstanbul'a bildirmektir. Her yönüyle önemli bir vazife olan Mekke kadıları hakkında detaylı bir çalışma yapılmaması bizi bu araştırmaya sevk etmiştir. Bu nedenle makalede Mekke'nin idaresinin Osmanlıya geçmesinden 17. yüzyılın başına kadar Mekke Kadılığı ele alınmıştır. Mekke idaresinde bir denge unsuru olarak görülen kadıların atanması, eğitimleri, görevleri, maaşları, azilleri incelenmiştir. Konu hem Osmanlı dönemi kayıtlarından hem de Arapça kaynaklardan araştırılmış olup elde edilen bilgiler birlikte değerlendirilmiştir. Osmanlıların ilk döneminde Mekke'de görev yapan kadılara yöneticiler tarafından değer verildiği görülmüştür. Kadılar asli vazifesi olan hukuk işleri yanında gerek Mekke emîrine gerekse şeyhülharemine Harem'in bakım-onarımından temizliğine, surre dağıtımından defterlerin tutulmasına, iskân işlerinden eğitim faaliyetlerine farklı görevleri yerine getirerek onlara yardımcı olmuşlardır. Bu çalışmayla Osmanlı döneminde Mekke'deki kadılık kurumunun işleyişinin ortaya konulmasına ve Mekke'nin siyasi, idârî, kültürel ve sosyal durumunda kadıların konumunun tespitine yönelik katkı sunulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Mekke, Kadı, Haremeyn, Kâbe

* Bu makale, *Osmanlı Dönemi Mekke Kadılığı ve Mekke Kadıları (1517-1600)*, (Osmanlı Dönemi İlmî Çalışmaları III, 2022, s. 35-81) yayınlanan kitap bölümünden türetilmiştir.

Mecca Qadiate in the Ottoman Period (1517-1600)

Abstract

In the Ottoman Empire, a special importance was attached to the administration of Mecca. Among the leading officials of the city, the woman who fulfilled legal affairs had a different place. In addition to legal affairs, the Qadi of Mecca undertook different duties in the fields of administration, finance, social and education. However, one of their most important duties was to inform Istanbul about what was happening in the city. The lack of a detailed study on the qadi of Mecca, which is an important duty in every aspect, has led us to this research. For this reason, this article focuses on the Mecca Qadiate from the transfer of Mecca's administration to the Ottoman Empire until the beginning of the 17th century. The appointment, education, duties, salaries and dismissals of the qadi, who were seen as a balance element in the administration of Mecca, are analysed. The subject was researched both from Ottoman records and Arabic sources and the information obtained was evaluated together. In the first period of the Ottoman Empire, the qadi in Mecca was valued by the rulers. In addition to their main duty of legal affairs, the qadi assisted both the emir of Mecca and the sheikhulharem by performing various duties such as the maintenance and cleaning of the Harem, the distribution of surre, the keeping of books, settlement affairs and educational activities. This study aims to contribute to the functioning of the qadi institution in Mecca during the Ottoman period and to determine the position of the qadi in the political, administrative, cultural and social situation of Mecca.

Keywords: Ottoman, Mecca, Qadi, Haremeyn, Kaaba

Giriş

Dilimizde ‘kazâ’ şeklinde telaffuz edilen ‘kadâ’ kelimesi, Arapça’da masdar olarak “sona erdirmek” anlamı etrafında toplanabilecek şekilde “hüküm vermek, ihtiyacı gidermek; borcu veya ibadeti ifa etmek, bildirmek, tamamlamak, ilişkisi kesmek; öldürmek”, isim olarak da “hüküm, yargı kararı, yargı görevi, yargı gücü, kader, edâ, ölüm” gibi farklı anlamları içerisinde barındırmaktadır (İbn Manzûr, ts, 5/3665, el-Cevherî, 2009, 949). İslam hukukunda ise genel olarak “insanlar arasında meydana gelen niza ve ihtilâfları usulüne uygun olarak sonuçlandırmak” şeklinde tarif edilen “Kaza” Mecelle’de “*hüküm ve hâkimlik*” olarak *tarif edilmektedir* (md. 1784). ” Son dönem alimlerimizden Ömer Nasuhi Bilmen de kazayı şöyle ifade eder; “*Tehaddüs eden davaları usul-i şer’iyyesi dairesinde hall ve fasletmekten ibarettir*” (Bilmen, 1949, 8/204).

İslam öncesi dönemde özellikle Arap yarımadasında adaletin olmadığına ve insanların haklarına riayet edilmediğine şahit olunmaktaydı. İslam’ın gelişi ile birlikte adalet anlayışı öne çıkmış, insanların hak ve hürriyetlerine dikkat çekilmiştir. Hz. Muhammed’in tebliğ ettiği Kur’an ayetlerinin birçoğunda, örneğin Nisâ sûresi, 4/105, 135, Mâide sûresi, 5/42, A’râf sûresi,

7/29, Nahl sûresi, 16/90. ayetlerinde, adalet vurgusu öne çıkmıştır. Ayrıca câhiliye döneminde görülen bazı uygulamalar Habeşistan hicreti esnasında Müslümanların sözcüsü Ca'fer b. Ebû Tâlib tarafından Necâsî karşısında şu sözlerle dil getirilmekteydi; “Ey hükümdar! Biz câhiliye zihniyetine sahip bir kavimdik; putlara tapar, ölü hayvan eti yer, fuhuş yapardık; akrabalık bağlarına riayet etmez, komşularımıza kötülük ederdik, güçlü olanlarımız zayıfları ezerdi” (İbn Hişâm, 1/297).

Allah Resûlü, özellikle Medine döneminde insanlar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi hususunda gayret etmiş ve hakimlik görevini icra etmiştir (Atar, 2020, s. 75). Hatta O'nun, gençliğinde de Kâbe'nin yeniden tamir edilmesinde Mekke ileri gelenleri tarafından hakem olarak seçilmesi, kaynaklarda sıklıkla zikredilen ve bilinen bir konudur (İbn Sa'd, 1990, 1/125). Bu olay da İslam öncesi dönemde Hz. Muhammed'in insanların arasında hüküm verdiğine en önemli delildir. İslam döneminde ise sahabe arasında bizzat kadılık görevini icra etmiştir. Arkadaşlarını da çevre bölgelere göndermiş kadılık görevinde dikkat edilmesi gereken esasları onlara öğretmiştir (Buhârî, 1995, “Meğâzî”, 60). Bu çerçevede Hz. Peygamber, hicretin 9. yılı Rebûlâhîrinde (Ağustos 630) Muâz'ı Yemen'e gönderirken nasıl hüküm vermesi konusundaki diyalog kadıların hüküm verme metotlarını içermesi bakımından önemlidir.

Resûlullah'ın sorularına cevap veren Muâz önce Allah'ın kitabına göre hükmedeceğini, aradığı delili Kur'an'da bulamazsa Resûl-i Ekrem'in sünnetini dikkate alacağını, aradığını orada da bulamazsa kendi kanaatine göre hüküm vereceğini söyleyince Hz. Peygamber, bundan memnun oldu ve “Resûlullah'ın elçisine Resûlullah'ı hoşnut edecek şekilde cevaplar verdiren Allah'a hamd olsun” diyerek dua etti (Ebû Dâvûd, 2017, Aşkîye, 11). Ayrıca halka kolaylık gösterip zorluk çıkarmamalarını, müjde verip nefret ettirmemelerini onlara tembih etti (Müslim, 1991, Cihâd, 7). Hz. Peygamber'den sonra da yargı, devletin en önemli görevlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Hulefâ-yi râşidîn döneminde yargı konusunda gelişmeler ve değişimler meydana gelmiştir. Bu suretle İslam toplumunda kaza hususunda sürekli bir yenilenme görülmüştür (Ortaylı, 2016, s. 19).

Hiz. Ömer döneminde yargı sistemindeki kurumsallaşma ile bu alanda birçok yenilik görülmüştür. Kadıların belirlenmesinden maaşlarının tespitine, görevden alınmalarından muhakeme usullerine kadar bazı kriterler belirlenmiştir. Bu açıdan Hiz. Ömer'in kadılara gönderdiği mektuplarda belirttiği ve kadılardan uymalarını istediği hususlar daha sonraları kadılık kurumunun esaslarını teşkil etmiştir (Barış, 2020, s. 87). Özellikle Abbâsîler döneminde fethedilen yeni yerlerle birlikte ülke sınırlarının genişlemesiyle kâdilkudâtlık kurumu oluşturulmuştur (Atar, 2020, s. 72). Kâdilkudât, 3. yüzyılın sonlarına kadar genellikle başşehrin kadısına verilen bir şeref unvanı iken sonraki dönemlerde devletin ülke ya da bölgedeki yargı

teşkilâtının üst yöneticisi konumundaki kimselere verilmiştir. Kadı atamalarının dönem dönem ülke veya bölgedeki hâkim mezheplere göre yapıldığı görülmüştür. Örneğin Eyyûbiler ve Memlûkler döneminde başkadı atamalarında şâfiî mezhebi baz alınmıştır. Bununla birlikte Mekke gibi önemli ve farklı mezheplerden insanların bir arada yaşadığı şehirlere dört mezhebe göre kadı atamaları yapılmıştır (Ortaylı, 2016, s. 24). Bu uygulama Osmanlı Devleti'nde de devam ettirilmiştir. Kadılık kurumu, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren önemini her zaman korumuştur. İcra ettiği görevler önemi ve çeşitliliği açısından bu kurumu öne çıkarmıştır. Kadıların adlî ve idârî görevleri icrası onların gerek yönetim gerekse toplum nezdindeki konumlarını artırmıştır.

Yeni yerlerin fethedilmesiyle beraber Osmanlı Devleti bu bölgelere de kadı tayin etmiştir. Bu bölgelerden biri de 1517 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde kazanılan Ridâniye Savaşı sonrasında Osmanlı topraklarına katılan Mekke ve Medine'nin de bulunduğu Hicaz bölgesidir (Âsımî, 1998, 4/83). Mekke, içerisinde ilk mâbed kabul edilen Kâbe'nin bulunmasından ve hac ibadetinin ifa edildiği yer olmasından dolayı tarih boyunca önemini korumuştur. Hz. Peygamberin doğduğu, gençliğini geçirdiği ve İslam'ı tebliğ ile müşerref olduğu Mekke'ye sonraki süreçte devletlerin hâkim olmaya çalıştıkları görülmektedir. Zaman içerisinde Emevîler, Abbasîler, Fâtımîler, Eyyûbiler ve Memlûkler gibi devletler burada söz sahibi olmuştur. Abbâsî iktidarının zayıflamasıyla birlikte genellikle Mekke'nin yönetimi Hz. Peygamber soyundan gelen seyyid ve şerifler olarak isimlendirilen ailelerin idaresine devredilmiştir. Bu aileler de hutbelerde hükümdarların isimlerini anarak onlara bağlılıklarını göstermişlerdir. Osmanlı yöneticileri de elde ettiği siyasi ve askeri başarılarından dolayı Mekke'ye çeşitli hediyeler göndererek emîrler ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmışlardır.

XVI. yüzyılın başlarında Mekke ve Medine'nin içinde bulunduğu Haremeyn bölgesinin idaresini elinde bulunduran Memlûkler ile Osmanlılar arasında özellikle Fatih Sultan Mehmet zamanında bazı sorunlar yaşanmaya başlamıştı (Emecen, 1994, s. 87). Ancak bu sorunlar aralarında önemli bir olay olmadan halledilebilmişti. Ancak Yavuz Sultan Selim döneminde Memlûklerin saldırgan tavırları ve Osmanlı Devleti'ne karşı Safevîlerle ittifak kurmaları, bunun yanında Dulkadıroğulları Beyliği topraklarının Osmanlı ordusu tarafından ele geçirilmesinin Memlûklerde oluşturduğu hoşnutsuzluk Osmanlı-Memlûk ilişkilerini olumsuz yönde etkiledi. Bu nedenle Yavuz Sultan Selim, Memlûkler üzerine yönelmeden önce doğu bölgesinin güvenliğini sağlamak için Osmanlı topraklarına yönelen Safevîler üzerine yürüdü ve aralarında meydana gelen çetin mücadelelerden sonra Osmanlılar bu tehlikeyi bertaraf edebildi (Diyârbekrî, 2009; Kutbüddin el-Mekkî, 2000).

Yavuz Sultan Selim doğu bölgesini emniyet altına aldıktan sonra önceki dönemlerde yaşanan Cem Sultan olayındaki içişlerine karışma girişimleri ve Osmanlı Devleti'ne sınır Dulkadıroğulları ve Ramazanoğulları beylikleri üzerinde hâkimiyet kurma çalışmalarından dolayı Memlûklerin üzerine hareket etmeye karar verdi. Öncü kuvvet olarak da Hadim Sinan Paşa'yı bölgeye gönderdi. Memlûkler ise Sinan Paşa'nın geldiği haberi üzerine büyük bir ordu hazırladı. Neticede iki ordu ilk kez 25 Receb 922/24 Ağustos 1516 tarihinde Mercidâbık savaşında karşı karşıya geldi. Bu savaşta Memlûkler mağlup oldu ve geri çekildiler. Mercidâbık Savaşı'ndan sonra sağ kurtulan Memlûk emîrleri, Kansu Gavri'nin ölümü nedeniyle Tomanbay'ı başa geçirdiler. Bu kez Tomanbay, Yavuz Sultan Selim'in Kahire üzerine yürümesini önlemek için çevreden de asker toplayarak orduyu tekrar düzenledi ve orduda müdafaa için yeni tertipler yaptı. 28 Zilhicce 922/22 Ocak 1517 tarihinde Ridâniye Ovası'nda karşılaştı ve bu savaşta Osmanlı ordusu büyük bir başarı elde etti (Kutbüddin el-Mekkî, 2000, s. 254).

Osmanlı Devleti, 648/1250 yılında Mısır ve çevresi, Arabistan yarım adasının büyük bir bölümü ile Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir alanı bu sefer neticesinde elde etmiş oldu. Osmanlılar açısından bu seferin önemli kazanımlardan biri Mekke ve Medine'nin bulunduğu Haremeyn'in kendi idarelerine geçmesiydi. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin idaresine geçen Mekke, 1916 yılına kadar Osmanlı yönetiminde kaldı.

Mekke gerek dini gerekse ticari alanda önemli bir merkez olarak görülmüş bu durum İslam dininin gelmesinden ve yayılmasından sonra da devam etmiştir (Dehiş b. Abdulmelik, 2005, s. 127). Osmanlı Devleti de Mekke'ye ayrı bir önem vermiş imar faaliyetleri, medreselerin açılması, surre alayları ile maddi yardımların yapılması gibi birçok açıdan desteklerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca bu atfedilen özel konumu neticesinde Mekke'nin kale ve burçlarında Sultan II. Abdülhamid zamanına kadar sancak asılmadığı aktarılmıştır (Kurşun, 1999, s. 316). Önceki dönemlerde Mekke'nin idaresi Hz. Peygamber'in neslinden gelen seyyid ve şeriflere bırakılmıştı. Osmanlı Devleti de bu uygulamayı aynen devam ettirmiş Mekke Emîrliği'ni Hz. Hasan soyundan gelen şeriflere bırakmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Mısır'da hakimiyeti ele aldığı dönemde Mekke'yi Şerif Berekât b. Muhammed idare etmekteydi. Ridâniye Savaşı'ndan sonra Şerif, oğlunun başında bulunduğu bir heyeti, o esnada Mısır'da bulunan Yavuz Sultan Selim'e gönderdi. İki kez Padişahın huzuruna çıkan heyet takdir gördü ve Mekke Emîrliği fermanı ve hediyelerle Mekke'ye geri döndü. Mekke Emîri Şerif Berakât b. Muhammed hutbelerde Hâdimü'l-Haremeyn olarak Yavuz Sultan Selim adına hutbe okuttu ve fiilen Osmanlı Devleti'nin idaresi bölgede başlamış oldu (Kutbüddin, 2000).

Osmanlı Devleti Memlûklerin Mekke’de uyguladığı şekilde şerifleri emîr olarak tekrar atamış ve mevcut sistemi devam ettirmiştir. Osmanlı yönetimince Mısır’a bağlı olarak idare edilen Mekke gerek coğrafi konumu gerekse dînî konumundan dolayı kendi içinde özerk yapıda bırakılmıştır. Şehir, şerif olan emîrler vasıtasıyla yönetilmiştir (Keşmirî, 2005). Kendilerine “Berat” veya “Menşur” verilen emîrler Mekke’de fazla müdahale edilmeden idarelerini sürdürmüşlerdir.

Osmanlı yöneticileri tarafından Mekke emîrlere, diğer bölgelere göre, kendi idaresinde bulunan alanlarda daha serbest hareket etme imkânı verilmiştir. Ancak bunun yanında emîrlerin faaliyetleri de İstanbul tarafından takip edilmiştir. Mekke Emîri’nin faaliyetleri Osmanlı Devleti’nce tayin olunan örneğin Mısır Beylerbeyi, emîr-i hac, şeyhülharemler, kadı gibi diğer devlet görevlileri tarafından İstanbul’a bildirilmiştir (Küçükbaşcı, 2003, 28/573). Osmanlı Devleti, Mekke emîrlere idârî işlerinde karışmamakla birlikte halkın güvenliğini sağlayarak ve ihtiyaçlarını karşılayarak birçok konuda emîrlere destek olmuştur. Özellikle hac yolunun güvenliğini sağlanması, bölgedeki bedevi saldırılarına karşı önlemlerin alınması, ekonomik anlamda çeşitli şekillerde gönderilen yardımlar bu hususta zikredilebilir.

Memlûkler ve Osmanlılar’ın ilk dönemlerinde Mekke’nin mâlî ve idârî işleri Mısır’dan yapılmaktaydı. Osmanlı Devleti Mekke’nin idaresini daha iyi kontrol edebilmek için Mısır Beylerbeyliğinden sonra farklı bölgelerdeki beylerbeyliklerine bağlamıştır. Mekke, önce Cidde Mamure Sancağı Beyliğine ardından Cidde ve Habeş Beylerbeyliklerine bağlanmıştır. Ayrıca Mekke’de şeyhülharemler de dînî ve idârî alanda önemli vazifeler üstlenmiştir. Gerek beylerbeyleri gerekse Şeyhülharemler arasında Mekke Emîrleri ile idârî alanda birtakım sirtüşmeler ve mücadeleler meydana geldiği olmuştur (Uzunçarşılı, 2013, s. 26).

Yukarıda ifade edildiği üzere Osmanlılar Mekke’ye özel bir önem vermişlerdir. Ancak kontrolü sağlamak, şehirde meydana gelen olaylardan haberdar olmak, emîrlerin faaliyetlerini takip ve kontrol edebilmek için görevliler gönderilmiştir. Bu görevlilerden biri de kadılardır (Küçükbaşcı, 2003, 28/573). Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerinde görev yapan kadılar gibi Mekke kadıları da aslî görevleri olan adliye yanında idârî malî, eğitim ve sosyal alanlarda da görev almışlardır (Bozatay-Demîr, 2014, s. 72). Bu makalede, Mekke’nin Osmanlı Devleti’nin idaresine geçtiği 1517 yılından 1600 yılına kadar geçen sürede Mekke’de kadılık kurumu ele alınacaktır. Önemli bir kurum olan kadılığın işleyişi tespit edilmeye çalışılacak, bunun yanında özel konumu nedeniyle Mekke’ye atanan kadıların konumları değerlendirilecektir. Belirlenen süre zarfında Mekke kadılığı ve kadılarına dair siyasi, idârî, kültürel ve sosyal alanda birçok konuya ışık tutulmaya gayret edilecektir.

Bu çalışmamızda Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde Mekke'de hukuki işleri ifa eden ayrıca idârî, sosyal, malî ve eğitim gibi farklı alanlarda da aktif rol alan kadıların eğitim durumları, tayinleri, görev süreleri, yerine getirdikleri görevleri ortaya konulup konumları tespit edilmeye çalışılacaktır. Başta ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti, dinî önemi dolayısıyla Mekke'yi idârî alanda özerk kabul etmiş ancak gönderilen diğer görevlilerce buranın kontrolünü ve takibini yapmış, her zaman orada olan olayları yakından izlemiştir. Merkezden gönderilen kadılar bir nevi Mekke emîrinin icraatlarını takip ederek Osmanlı yönetimini bilgilendirmişlerdir (Uzunçarşılı, 2013, s. 62). Bu nedenle görev yapan kadıların faaliyetleri incelenmesi gereken önemi haiz bir konudur.

1. Osmanlı Döneminde Mekke Kadılığı (1517-1600)

Müslümanlar gerek devlet gerekse fert olarak her dönem Mekke ve Medine'ye değer atfetmişlerdir. Bu vesile ile Mekke ve Mekke halkına yönelik başta maddi yardımlar olmak üzere çeşitli alanlarda hizmet sunmuşlardır. Bu bağlamda medreseler inşa edilmiş, su yolları kazılmış, Kâbe ve çevresinin düzenlemeleri yapılmış, hacıların hac farızasını daha rahat eda etmelerine yönelik güvenlikleri sağlanmış, kütüphane ve ribatlar yapılmıştır. Ayrıca Osmanlı devlet erkânı Haremeyn'e ve halkına hizmeti teşvik etmiş ayrıca vakıflar kurarak îmar ve iskân faaliyetlerine destek olmuşlardır. Ayrıca bu hizmetler devletlerin övgü ve itibarını artırmıştır.

Mekke, 923/1517 yılında Osmanlı Devleti'nin idaresine geçmesiyle buraya Memlûkler döneminde de emîrlik vazifesini yerine getiren Ebu Nüme'ye'in oğlu görevlendirilmiştir. Yarı imtiyazlı bir emîrlik kabul edilen Mekke, malî ve idârî işler bakımından Mısır Beylerbeyi'ne bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Mekke'ye kadıların ataması da yapılmaya başlanmıştır (Kuşun, 1999, s. 318). Osmanlıların hakimiyetine geçtiği 1517'den itibaren ilk dönemlerde Mekke Kadılığı, maddi imkânlarından dolayı fazla talep edilmemekle birlikte dini konumu gereği önemini muhafaza etmiş ve itibarlı bir görev olarak telakki edilmiştir.

Osmanlı döneminde Mekke'de görev yapan kadıların görev mahalli, emîrlerin idaresinin ulaştığı bölgeye kadar uzanmaktaydı. Hukuki sorunların hallinin yanında Mekke'de olan biteni İstanbul'a haber etmek de kadıların temel vazifeleri arasındaydı. Konuyla ilgili önemli çalışmaları bulunan İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'ndeki Mekke kadıları hakkında şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“Mekke emîrlerini yazarken bu Mekke kadılarının onlarla bir alakası olmadığı hatıra gelir ise de Osmanlı hükümetinin Mekke'deki ahval ve harekât hakkında Mekke kadılarının yazdıklarına ehemmiyet vermesi ve Mekke emîrlerinin doğru veya yanlış hükümeti haberdar etmek itibarıyla onların oradaki resmi vaziyetlerini kaydetmeği muvafık buldum” (Uzunçarşılı, 2013, s. 62).

Osmanlı Devleti'nde kadılıklar mevleviyet kadılıkları ve kaza kadılıkları olarak derecelerine göre iki kısma ayrılmıştır. Bu değerlendirmelerde stratejik konumu, nüfus oranı gibi bazı özellikler önemli rol oynamıştır. Kaza kadılıkları küçük merkezlerde bulunurdu. Nüfus, kültür, yönetim ve halkın güvenliği gibi hususlar açısından önem arz eden Bursa, Edirne ve İstanbul gibi şehirlerle Balkanlar'da, Anadolu'da ve Osmanlı idaresinde bulunan çeşitli Arap topraklarında yer alan yerlerin kadılıklarına küçük beldelerde tecrübe kazanmış kimseler vazifelendirilmiştir. Mevleviyet kadılıkları da kendi içinde belirlenen kriterlere göre sınıflandırılmıştır. Bu durumda olan yerlerdeki kadılıklara mevleviyet kadılığı denilmiştir. Mekke kadılığı da konumu ve stratejik durumu gibi özelliklerinden dolayı ilk dönemlerde Bursa ve İstanbul ile birlikte bilâd-ı hamse mevleviyeti kadılıkları arasında yer yer almıştır (Arık, 1997, s. 10; Beyazıt, 2014, s. 25).

1135/1723 yılında Mekke kadılığı Haremeyn mevleviyetine de dâhil edildiği olmuştur. Bilad-ı hamse mevleviyetinde görev yapan kadılar, Haremeyn mevleviyeti kadılıklarına terfi edilirdi. Bursa ve Mısır kadılığı yapıldıktan sonra Mekke kadısı olunurdu. Ordu kadılığında bulunanlar ya da payesini alanlar da yine Haremeyn mevleviyetinden Mekke kadılığına yükselirdi. Mekke, Bursa ve Edirne kadılıklarında bulunan veya payesini alanlar ise İstanbul kadılığına gelebilirdi (Uzunçarşılı, 1988, s. 132-144). Mekke, Medine ve İstanbul şehirleri bu gruptaydı ve bu üç şehir kadılıkları statü bakımından diğerlerinden üstündü. İstanbul'un devletin merkezi ve başkenti olması Mekke ve Medine'nin ise dini konumları nedeniyle bu kadılıklara ayrı bir önem verilmiştir.

Mevleviyet kadılıkları zamanla kendi içerisinde Devriye, Mahreç, Bilad-ı Hamse ve Haremeyn kadılıkları olarak derecelendirilmiştir. Zikredilen mevleviyetlerden sonra İstanbul kadılığı ve nihayetinde en üst makam olarak Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği görülmüştür. Mevleviyet kadılıklarının sayısında zamana ve ihtiyaca göre değişiklikler yapıldığı olmuştur (Cihan, 2004, s. 45). Bulundukları yere göre kadıların tayinlerinde de değişiklikler bulunmaktaydı. İlmiye mensubu olan kadıların atanma, azl ve yer değiştirme gibi özlük işlerini kadiaskerlik makamı yaparken 150 akçe ve yukarı "mevleviyet" kadılıklarına atanma, kazaskerin veziriâzam'a bildirmesi ve padişaha arzı ile gerçekleşirdi. Kadıların yerel halk ile yakınlaşmanın önlenmesi için belli bir süreliğine tayin olunurdu. Kadıların görev süresi büyük payeli mevleviyet kadılıklarında genel olarak bir yıl, diğer kadılıklarda yirmi aydı (Uzunçarşılı, 1949, C. 2, s. 582; Ekinci, 2005, s. 418). Bu süre, azledilme veya istifa gibi durumlara göre farklılık arz edebilmekteydi (Ortaylı, 2016, s. 25).

Kânûnî Sultan Süleyman döneminde önemli bir ilim merkezi olan Süleymaniye Medreseleri'nin faaliyetine kadar, ilk dönemlerde dâhil ve hâriç medreselerindeki müderrisler

ile Sahn müderrisleri zamanı ve sırası geldiğinde mevleviyet kadılıklarına tayin olunurdu. Kânûnî döneminde ise Süleymaniye Medreselerinin faaliyetiyle birlikte zamanla kadılık atamalarında yeni düzenlemeler yapıldı (Unan, 2004, C. 29, s. 467).

Göreve yeni başlayacak bir kadı öncelikle kadıaskerlik dairelerinden birine kaydolur “Ruznâmçe Defteri”ne kaydedilirdi. “Ruznâmçe Defteri” olarak isimlendirilen bu defterlere Sancak ve kaza kadıları ile müderrislerin atama kayıtları yazılırdı. Ruznâmçe defterine kayıt yapılmadığında, kadının beraatı geçersiz sayılırdı (Arık, 1997, s. 6). Ruznâmçe defterlerinin büyük kısmı Bâb-ı Meşîhat Şeyhülişlâmlık Arşivi’nde, bir kısmı da Nuruosmaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır ve bu defterlerde Anadolu ve Rumeli Kadıaskerliğine ait 428 adet kayıt yer almaktadır (Alan, 2013, s. 55; Beyazıt, 2020, s. 117).

Osmanlı Devleti idareyi ele aldığı tarihten itibaren Mekke’ye kadı tayin etmeye başlamış ve devletin diğer bölgelerinde olduğu gibi burada da kadılık sistemini uygulamıştır. Burada da kadılar şer‘i mahkemenin idaresini yürütmüştür. Bununla birlikte şehrin dînî, idârî, mâlî vb. birçok işlerinde kadılar, Mekke şerifi, Mekke müftüsü, şeyhülharemler ile beraber görev yapmışlardır. Bu konuda mühimme defterlerindeki kayıtlara bakıldığında pâyitahtan gönderilen birçok yazının Mekke şerifine, kadısına ve şeyhülharemine yazıldığı görülecektir (Yazıcı, 2013, s. 99). Ayrıca gönderilen fermanlarla kadılar denetimden de sorumlu olduğu için bulunduğu yerde bir nevi kontrol unsuru olarak görülmüştür (Aydeniz, 2010, s. 133). Bu fermanların içeriğinde kadıların görevlerine yer verilmektedir. Örneğin halka zulüm yapılmaması, haksızlık yapanların şerif de olsa uyarılması, hukuka aykırı iş yapanların cezalandırılması, hiç kimsenin hakkına tecavüz ettirilmemesi ve böyle bir durumla karşılaşılmasa adına her türlü tedbirin alınması zikredilebilir.

Memlükler döneminde Mekke’de muhakeme usûlü şâfiî mezhebine göre yapılmaktaydı. Osmanlı Devleti’nde ise hanefî mezhebi ağırlıklı olduğu için mahkemeler de bu mezhep hukukuna göre yapılırdı. Mekke’nin Osmanlı Devleti idaresine geçmesinden sonra ise kadılık alanında bazı düzenlemeler yapıldı (Küçükaşcı, 2003, 28/574). Örneğin Kânûnî Sultan Süleyman devrinden itibaren de buraya hanefî, şâfiî, mâlikî ve hanbelî mezhepleri için de kadı tayini gerçekleştirilmeye başlandı. Bu kadılar içinde hanefî kadısı başkadı olarak görevlendirildi. Diğer mezhep kadıları kendi mezheplerine göre görevlerini icra etmekle birlikte kadılardan İstanbul tarafından üç ayda bir başkadı olan hanefî kadısıyla istişare etmek için bir araya gelmeleri istenirdi.

Ayrıca Bâbu’s-selâm kapısı yanında bulunun, toplanılan ve istişare edilen başkadının bulunduğu bu yer, ‘Mahkeme-i Kübra’ olarak isimlendirilmiştir (Eyüp Sabri Paşa, 2018, C. 2, s. 922; Dehiş b. Abdulmelik, 2005, s. 126). Devletin diğer kazalarında olduğu gibi hanefî

mezhebine göre hukuk sistemini işleten Osmanlı Devleti, Mekke’de de kadılık kurumunda hanefî mezhebinin ağırlığını hissettirmiştir.

Daha önce belirtildiği üzere Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı almasıyla birlikte Osmanlı Devleti tarafından ilk dönemlerin itibaren Mekke’ye kadı atanmaya başlanmıştır. Ancak ilk dönemlerdeki bu atamaların Mekke’de ikamet eden ilim ehli kimseler arasından yapıldığı anlaşılmaktadır. Mekke’de Memlûkler zamanında da kadılık görevi üstlenen ve yetiştirdikleri âlimleriyle tanınan önemli aileler mevcuttu. Osmanlı Devleti’nin de bu ailelerden birçok kadı ataması yaparak bu uygulamayı sürdürdüğü ifade edilebilir. Örneğin Zâhirî, Taberî, Nüveyrî aileleri zikredilebilir (Kurtulmuş, 1999, C. 20 s. 455). Zahîra ailesinden ise Selahaddin Muhammed b. Ebi's-Suûd b. İbrahim b. Zahîra (Kutbüddîn el-Mekkî, 90: el-Muallimî, 2000, C. 1, s. 85), Necmuddin Muhammed b. Zahîra (İbn Fehd, 2000, C.1, s. 62), Burhaneddin b. Zahîra (İbn Fehd, 2000, c.1, s. 64), Hayruddin Ebu’l Hayr ibn Zahîra (İbn Fehd, 2000, C. 1, s. 594) ve Ahmed b. Atiyye b. Zahîra (Muallimî, 2000, C.1, s. 90) isimleri zikredilebilir.

Sonraki dönemlerde mahallinden kadı ataması devam etmekle birlikte kaynaklardan göre 943/1536-1537 yılından itibaren İstanbul’dan kadı tayin edildiği görülmektedir. (Muhammed Tâhir el-Kurdî, 2000, C. 5, s. 421; Dehiş b. Abdülmelik, 2005 s. 132). Bu tarihten önce mevcut mahalli kadılar bu vazifeyi icra etmiştir. Bu nedenle Mekke kadılığı iki kısımda incelenebilir. İlk aşama Osmanlı Devleti’nin Memlûkleri yenip Haremeyn’i topraklarına dahil edilmesinden yani 923/1517 ile 943/1536-1537 tarihine kadar geçen yaklaşık yirmi yıllık bir süredir. Bu sürede Osmanlılar Mekke’nin ileri gelenlerinden ve daha önce bu görevde bulunanların kadılıklarının devamı yönünde uygulama yapmışlardır. Şeriflerin idaresine direkt müdahalede bulunmadıkları gibi kadılara da müdahale edildiğine dair bir bilgiye rastlanılmamıştır.

İkinci dönem de Haremeyn’in Osmanlı Devleti’nin idaresine geçmesinden yaklaşık 26 sene sonra hicrî 943’ten başlayarak devam eden süredir. Bu zamandan itibaren İstanbul’dan kadı gönderilmeye başlanmıştır. Muhtemelen bu atamaların, şeriflerin bölgedeki faaliyetlerini daha iyi kontrol edebilmek amacıyla yapıldığı ifade edilebilir. Yine de zaman zaman ilmiyle temayüz etmiş olan Mekkelilerden kadı tayini yapılmıştır. Örneğin Diyarbekrî olarak maruf Hüseyin b. Muhammed mahallinden atananlardan biriydi. Ayrıca Osmanlı Devleti’nde kadıların tayinlerinde görülen süre sınırı Mekke’deki bu mahalli kadılara uygulanmadığı görülmektedir. Çünkü Kadı Hüseyin’in iki seneden fazla görev yaptığı görülmektedir (Duman, 2020, s. 1700). Kadıların beyanları Osmanlı yönetimince itibar görür ve beyanlar önemli kabul edilirdi. Bu vesile ile çeşitli zamanlarda onlardan gelen görüşleri değerlendirmişlerdir. Mekke emîrlerinin vefat ve azillerinden sonra Mekke’ye yeni atanacak emîr için emîr adayları hakkında Mekke kadısının da görüşüne başvurulurdu. Bununla birlikte Mekke’de şerifler

arasındaki seçimde ittifak elde edilmediğinde Mekke kadısının görüşü dikkate alınır (Uzunçarşılı, 1949, 19: Doğan, 2019, 35). Emîrin görevden alınması veya vefatı nedeniyle yeni emîr ataması yapılırdı. Bu atama için önce Mekke kadısı, Mısır, Şam ve Cidde valilerinin arz ve görüşleri alınır ve padişah tarafından değerlendirme yapılarak Mekke'ye emîr tayin edilirdi. Emîrin ataması esnasında hil'at giyme töreninde kadı da bulunurdu ve kadı, emîre eşlik ederdi (Aydeniz, 2010, s. 56).

2. Osmanlı Devleti'nde Kadıların Eğitimi ve Atanma Süreci

Kadılık için genel olarak bazı şartlar belirlenmiştir. Bunlar reşid olmak, temyiz kudretine sahip olmak, Müslüman ve adaletli olmak, hukuki ehliyet ve muamele kabiliyetine sahip olmak, sahih nesep sahibi ve erkek olmak gibi nitelikler olarak zikredilmiştir (Bozatay-Demir, 2014, s. 80). Bunun yanında Osmanlı Devleti'nde kadılık önemli bir vazife kabul edildiği için bu göreve talip olanların bazı eğitimlerden geçmesi gerekli görülmüştür. Gerek Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan Sahn-ı Seman Medreseleri gerekse Kânûnî Sultan Süleyman döneminde açılan Süleymaniye Medreseleri en önemli eğitim kurumu olarak ilmiye sınıfının yetişmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

XVI. yüzyılda Kânûnî Sultan Süleyman tarafından kurulan Süleymaniye Medreselerine kayıt yaptırıp okuyanlara Danişmend denilirdi. Medreseden mezun olunması halinde önce mülazemete kaydolunurdu. Kadılık görevine talip olan kişi, kendisi için belirlenen bir kadı yanında üç yıl mülazemet ettikten sonra tekrar İstanbul'a dönerdi. İstanbul'da tekrar bir değerlendirmeye tabi tutulan kadı adayı başarılı olması halinde en alt kademedeki kaza kadılıklarından birinde göreve gönderilirdi. Buradaki süresini bitirdiğinde kadı tekrar merkeze gelir ve bir üst derecedeki kadılık yerine atanmayı beklerdi. Böylece kaza kadılıklarının en yüksek derecelisinde görevi tamamlayıp dönen kadı, merkezde "tahta başı" denen ve mevleviyet pâyeli sancak merkezlerine tayini beklerdi (Ortaylı, 2016, s. 21; Bozkurt, 2003, C. 28, s. 324). Osmanlıların ilk dönemlerinde mahalli olarak isimlendirebileceğimiz Mekke'deki kadıların eğitimleriyle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte kadı atamalarında belli bir ilmi seviyenin arandığı da bilinen bir vakıdır. Bu nedenle bu görevi yerine getirenlerin ilmiyle toplum içinde bilinen kimselerden seçilmişlerdir. Daha önce ifade edildiği üzere alimleri ile tanınan ailelerin varlığından söz edilmişti. Kadıların hem bu ailelerdeki ilmi gelenekten beslendiği hem de Mekke'deki medreselerdeki hocalardan ders aldığı ifade edilebilir.

Mekke kadılarının yetişmesinde ve buradaki ilmi hayatın gelişmesinde Kânûnî döneminde yapımına başlanan ve II. Selim döneminde eğitim vermeye başlayan Süleymaniye Medresesi'nin önemli katkıları olmuştur. Medresede Mekke'deki yerli kadılardan ve

müftülerden de burada ders verenler olduğu kayıtlarda geçmektedir. Bu medreseden mezun olanlar da yine kadı, müderris ve müftü olabilmekteydi. Örneğin Mekke kadılarında Kadı Hüseyin ve Müftü Kutbüddin el-Mekkî Süleymaniye Medresesi'nde ders verenler arasında zikredilebilir (Sincârî, 1998, C. 3, s. 361)

3. Mekke'de Kadıların Görev Alanları, Verdikleri Kararlar, Kadılığa Atanma ve Azil Durumu, Eğitimleri ve Konumları

Osmanlı Devleti'nde kadıların görev alanları genişti. Mekke kadıları diğer bölgelerdeki meslektaşlarının görevlerinin yanında orada meydana gelen olaylardan merkezi bilgilendirmek, devlet erkanına ve hac görevini yerine getirenlere rehberlik etmek, Mekke'nin dînî ve siyasi konumu gereği şerife hil'at giydirmek, surreleri dağıtmak ve surrelerin denetimini yapmak, vakıfları denetlemek gibi farklı görevleri de yerine getirmişlerdir. Bu görevler adli, idârî/beledî, mâlî, dînî, asâyiş, denetim gibi konular olarak sınıflandırılabilir. Kadıların görevlerine dair şu örnekler zikredilebilir.

3.1. Kadıların Adli Görevleri

Kadıların en başta gelen görevleri arasında dînî konularda halkın sorunlarını çözmek, nikah gibi dînî merasimlerini icra etmek, miras, vasi tayin ve azli, yetimlerin hakları, vakıf işleri, cürüm ve cinayetlerin sonuçlandırılması gelmekteydi. Kayıtlarda konuyla ilgili çok fazla örnek zikredilmemekle beraber Mekke kadılarının aslî vazifeleri olan bu görevleri sıklıkla icra ettiklerini söyleyebiliriz (Ortaylı, 2016, 43; BOA, A. {DVNSMHM.d.}, 10, 43).

3.2. Kadıların İdârî Görevleri

Kadıların, idârî işler yani yönetim işleri olarak nitelenebilecek günümüzde belediyelerin görev alanına giren alanlarda da görevlendirildikleri olmuştur. Mekke kadıları idârî işlerin başı olan Mekke şeriflerine yardım etmişlerdir. İmar işleri idârî bir görev olarak görülse de Mekke kadıları imar işlerinde görev almışlardır. Örneğin 967/1559 yılında İstanbul'dan gelen bir yazıda Mekke-i Mükerrime kadısından Kâbe-i Muazzama ziyaretine gelen fakirlerin iskânı için bir mesken yapılması istenmektedir (BOA. MD, 3/483 hkm. 1088). Kadının bir diğer görevi şeyhülharem ile birlikte Kâbe'nin bakım ve onarımıydı. 982/1574 yılında Mekke kadısı olan *Târihü'l-Hamîs* adlı siyer kitabının müellifi Diyarbekri olarak maruf Kadı Hüseyin'e gönderilen bir hükümde buna değinildiği görülmektedir (BOA, *Mühimme Defteri*, A. {DVNSMHM.d.}, No 26, Gömlek No. 696).

Mühimme defterlerinde İstanbul tarafından Mekke kadısına gönderilen birçok yazı bulunmaktadır. Bu yazılarda Osmanlı yöneticilerinin Harem-i Şerif'e ne kadar önem verdiklerini içeren bilgiler rastlanmaktadır. Örneğin Zemzem kuyusunu kirleten musluğun yıktırılarak Harem-i Şerif dışında musluk yaptırılması (BOA 3 Numaralı *Mühimme defteri*, hkm. 1090. s. 484). Harem-i Şerif içinde olan abdesthanenin kapatılarak harem dışındaki

abdesthanelerin kullanılması (BOA. 3 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 1088, 483), Harem-i Şerif'in karanlık gecelerde aydınlatılması için Mısır'dan tedarik olunup gönderilecek balmumu ve zeytinyağının istenilen yerlerde yaktırılması (BOA, 6 Numaralı mühimme defteri, hkm. 95, s. 74), Beyt-i Şerif içerisine asılmak için gönderilen bir murassa ve bir sade iki kandilin münasip bir yere asılması da emredilen işler arasındaydı (BOA, A.{DVNSMHHM.d.}, No, 27, Gömlek No. 920). Mekke'de Veziriazam Mehmed Paşa adına bir hamam inşa ettirmesine izin verildiği Mekke kadısına bildirilmesi, kadıların imar işlerini takip etmekle görevli olduklarına dair dikkate değer bir misaldir (BOA, A.{DVNSMHHM.d.}, No. 28, Gömlek No. 30).

Harem-i Şerif ve çevresinde zaman zaman genişletme ve tadilat işleri yapılmıştır ve Osmanlı döneminde de bu imar çalışmalarına devam edilmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında Harem-i Şerif'in genişletme işleri esnasında çevrede yer sahibi olanlar ile vakıf sahiplerinin evleri alınmış ve yıktırılmıştı. İstanbul'dan gönderilen yazıda, o esnada Mekke kadısı ve şeyhülharem olan Hüseyin Efendi'nin iş'arı üzerine zikri geçen emlak sahiplerine ödenmesi gereken miktarın tespitinin yapılması emredilmektedir. Hac görevini yerine getirmek isteyen ve imkânı olmayan hacıların iskânı için bir yer yapılması görevi de kadıya tevdi edilmişti (BOA, A.{DVNSMHHM.d.}, No. 3, Gömlek No. 1088).

Hac döneminde gerek esnafın çadır kurması gerekse imkânı olan zenginlerin ve ileri gelenlerin çadır kurmaları nedeniyle Mina'da dua edilecek yerlerin daralması nedeniyle şikâyetler gelmeye başlamıştı. Bu şikâyetlerin giderilmesi ve hacıların rahat ibadet edebilmesi için Mekke Şerifi ile kadı da görevlendirilmiştir (Teneş, 2019, 169). Harem'in etrafındaki evler genişletme esnasında yıkılmıştı. Yıkılan evlerin değerinin tespiti ve hak sahiplerinin zarar görmeden haklarının verilmesinin sağlanması konusunda da Şeyhülhareme yardımcı olması için kadılar görevlendirilmişti (Yazıcı, 2013, s.230).

Kadıların Mekke'nin inşâî işleri için İstanbul'a taleplerini bildirdikleri olurdu. 980/1572 yılında Harem binasının tadilatı için taş ve mermer yontan ustalara ihtiyaç duyulmuştu. O dönemin kadısı Hüseyin ile Cidde Bey'i Ahmed bir mektupla durumu merkeze iletmışti (BOA, A.{DVNSMHHM.d.}, No. 21, Gömlek No. 485). Mekke kadısı, Mekke'nin su ihtiyacını karşılamak üzere açılan su yolu inşaatında çalışanların ihtiyaçlarının karşılanması işlerinde yine Mekke şerifine yardımcı olurdu (BOA, A.{DVNSMHHM.d.}, No. 22, Gömlek No. 587). Mekke-i Mükerrede'de tamir edilmesi gereken Mescidü'r-Râye adlı mahallin keşfinin yapılarak tahminî masrafının bildirilmesi, kadıların, bakım ve onarım işlerini takip ettiklerini gösteren bir örnektir (BOA 7 Numaralı Mühimme Defteri, hkm. 886, s. 445). Başka bir örnekte ise Kâbe'de görevli bir imamın maaşının artırılması için kadı, Osmanlı yöneticilerinden talepte bulunmuştu (BOA, A.{DVNSMHHM.d.}, No. 7, Gömlek No. 896). Mekke Kadısı Hüseyin beş akçe vazifeli

Şeyh Ahmet b. Ebî Zera'nın suyolu hizmetlerindeki gayretlerinden dolayı maaşına zam yapılmasını arz etmiştir (BOA, A.{DVNSMHHM.d.}, No. 25, Gömlek No. 1235). 981/1573 yılında Kadı Hüseyin'in Mekke'ye getirilen Arafat suyunun Ebtah'da yapılan binanın yapımında görevli olan ve daima orada bulunarak halka açıp kapamak üzere Mekke ahalisinden bu işi yapabilecek olan Müs'al bin Abdullah'a Cidde hasılatından beş para ve bir miktar ceraye verilmesini talep ettiğine dair yazısı da konuyla ilgili diğer bir örnektir (BOA, A.{DVNSMHHM.d.}, No. 25, Gömlek No. 1518). 982/1573 yılında Mekke kadısı Hüseyin'in tabip talebinin olumlu karşılandığı bildirilmektedir. Zikredilen örneklerden kadıların görevlilerin belirlenmesinde ve azil ve tayinlerinde aktif olarak rol aldığı söylenebilir (BOA, A.{DVNSMHHM.d.}, No. 25, Gömlek No. 2543; BOA, 7 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 896, s. 450). Mekke suyolu hizmetinde çalışan bazı kimselerin Arafat bölgesinde, gelen hacılar ile alış-veriş yaptıkları ve vakitleri ticaretle geçirmeleri nedeniyle işlerini aksattıklarına dair bazı şikâyetlerin İstanbul'a ulaştırıldığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Mekke kadısı ile hac emîrlerinden, onların bu işlerden men ettirilmesi istenmiştir (Teneş, 2019, s. 58).

Kadılar medreselerdeki eğitimlerle de ilgilenirdi. Ayrıca kendileri aktif olarak eğitim işlerinde bulunur ve medrese derslerine katılırlardı (Eyüp Sabri Paşa, 2018, 2/923). Ders vermelerinin yanında hocaların belirlenmesi ve atanması, talebelerin ihtiyaçlarının karşılanması gibi hususlar da onların vazifeleri arasındaydı. Kânûnî Sultan Süleyman tarafından Mekke-i Mükerrreme'de dört mezhep için yaptırılan medreselerden Haneffî ve Malikî medreselerine müderris tayin edilmişti. Bununla birlikte diğer Şafiî ve Hanbelî medreseleri için de müderrisliğe ehil iki müderris tayin edilmesi ve beratlarının gönderilebilmesi için isimlerinin belirlenmesi Mekke kadısından istenmişti (BOA 7 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 442, s. 230).

Mekke'nin güvenliği ve asayişinin sağlanması Mekke şerifinin uhdesindeydi. Kadılar da bu görevlerin yerine getirilmesinde şeriflere yardımcı olmaktaydı. 985/1577 yılına ait bir yazıda Harem-i Şerif'in etrafındaki bazı satıcıların hacıları rahatsız ettiklerine dair çok sayıda şikâyet gelmişti. Osmanlı yönetimi hacıların bu tür davranışlara maruz kalmaması için kadıların önlem almalarını istemişti. Başka bir yazıda hem şerife hem de kadıya hac görevleri bitmesine rağmen memleketlerine dönmeyerek burada kalan ve davranışlarıyla halka sıkıntı veren Hindistanlıların memleketlerine dönmelerinin sağlanması emredilmiştir. Verilen örneklerden kadıların şeriflere aktif bir şekilde katkı sağladığı anlaşılmaktadır (BOA, A.{DVNSMHHM.d.}, No. 43, Gömlek No. 107).

Yukarıda değinilen idarî işlerin yanında sosyal konularda da kadılar yer almaktaydı. Onlar fakir ve muhtaç olanların ihtiyaçlarının giderilmesi için gayret eder gerektiğinde halka buğday,

arpa gibi zahire dağıtımında bulunurdu (BOA 3 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 695, s. 276); BOA, A.{DVNSMHM.d.], No. 19, Gömlek No. 450).

Ticaret için gelenlerden bazılarının Mekke’de vefat etmesi üzerine bazı kötü niyetli kimseler bu durumu fırsat bilip onların yakını olduklarını beyan ederek miraslarını talep edebiliyorlardı. Bu durum zamanla şikâyet konusu olunca İstanbul tarafından Cidde beyi, Mekke kadısı ve şeyhülhareme yazı gönderilerek onlardan dikkatli olmaları ve kötü niyetli kimselere fırsat verilmemesi istenmiştir (Yazıcı, 2013, s.161).

3.3. Kadıların Teftiş Görevleri

Mühimme defterlerindeki yazılardan anlaşıldığı üzere kadılardan, kendilerine gelen şikâyetlerde olayla ilgili denetim yapmaları; şikâyetle mevzubahis olan sorunu çözmeleri ve onlardan gerektiğinde merkezi bilgilendirmeleri istendiği görülmektedir. Bu teftişler bazen malî konularda olmakta bazen de görevlilerin vazifelerini aksatıp aksatmamalarını tespit etmek şeklinde de olabilmekteydi. Malî konuların denetlenmesi hususundaki örneklerden birinde kadıdan, vakıf nâzırlarının vakıf mallarında talan ve zimmete geçirme hususunda kendilerine ulaşan şikâyetleri dinlemeleri, görevlileri denetlemeleri ve sorunun çözülmesi talep edilmişti (BOA. 7 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 896, s. 450).

Kadıların denetimleriyle ilgili kaynaklarda birçok örnek zikredilmiştir. Konunun örneklendirilmesi amacıyla bunlardan birkaçına yer vermek faydalı olacaktır. 975/1567 senesine ait mühimme defteri kayıtlarında Müteveffa İbrahim Bey'in Arafat'tan Mekke'ye getirilecek su işinde görevli iken görevini suistimal ve malzemeleri israf ettiğinden bahsedilmiş ve bu su işinin Mısır sâbık Nazır-ı Emvâl olan Mehmed'e verildiğine değinilmiştir. İstanbul'dan gelen yazıyla Mekke kadısından, adı geçen ile birlikte İbrahim Bey'in dönemini teftiş etmeleri ve sonucundan bilgi verilmesi emredilmiştir (BOA 7 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 914, s. 458). Denetim konusunda Mekke şerifi, kadı ile birlikte hareket eder ve harcamaları tetkik ederdi (Emecen, 1994, 119). Mâlî konuların teftişi ile ilgili Şerif ile kadının birlikte görev aldığına dair diğer bir örnekte ise emîr-i haccların surre için ayrılan paraların usulsüzce kullanılmasına ve konunun birlikte teftiş edilmesine yer verilmektedir.

Kadı, konunun aydınlatılması için keşif yapmakla sorumluydu. Örneğin gönderilen bir yazıda; Sultan Süleyman'ın vasiyeti üzerine Mekke ile Cidde arasındaki Hade kasabasındaki suyun Mekke'ye getirilmesi için yol üzerinde kaç sarnıca ihtiyaç olduğuna ve ne kadar masraf olacağına dair Mekke Kadısı Hüseyin ve Mimar Kara Mustafa ile diğer bilirkişiler keşfe katılmıştır (BOA, A.{DVNSMHM.d.], No. 23, Gömlek No. 227). Sultan III. Murad zamanında 992/1582 senesinde yaşanan hadisede emîr-i hacc Kansu Bey'in gelen surreyi, Şam kafillesi masrafları için harcadığı tespit edilmişti. Bunun üzerine inceleme başlatan Şerif Hasan, Mekke

kadısı ile beraber şikayeti incelemiş ve yapılan tahkikat neticesinde paranın ihtiyaç sahiplerine yeniden dağıtılmasını sağlamıştı (BOA, A.{DVNSMHHM.d.}, No. 48, Gömlek No. 322). Surre dağıtımında meydana gelen aksaklıkların giderilmesi ve işlerin denetimi de Mekke kadısının görevleri arasındaydı. Örneğin Mekke-i Mükerrreme halkına verilmesi gereken surrenin başkasına verilmesinin sebebinin bildirilmesi, konuyla ilgili güzel bir örnektir (BOA 3 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 1541, s, 683). Malî konuların dışında görevli oldukları halde vazifelerini hakkıyla yapmayan kimselerin de denetlenmesi kadıların işleri arasındaydı. Konuyla ilgili şikâyetlerin artması üzerine İstanbul'dan gönderilen yazıda vazifelerini tam olarak yapmayan bu görevlilerin kadı tarafından denetlenmesi emredilmiştir. İşlerin aksamaması ve halkın sıkıntıya maruz kalmaması için gerektiğinde işlerini aksatanların yerine bu işi yapabilecek uygun başka kimselerin tayin edilmesi bildirilmiştir.

Kadılardan denetimler yaparak kayıt tutulması ve israfın önüne geçilmesinde daha dikkatli davranılması konularında ihtimam gösterilmesi istenir bazen de kadıların bu talimatları yerine getirmediklerinde uyarılırlardı (BOA 7 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 955, s.478). Kadılar keşif işlerinde de görev almışlardır. Örneğin Cidde Beyi Ahmed'e gönderilen bir yazıda şu ifadeler yer verilmiş; "Sultan Süleyman'ın vasiyeti üzerine Mekke ile Cidde arasındaki Hade kasabasındaki suyun Mekke'ye getirilmesi için yol üzerinde kaç sarnıca ihtiyaç olduğuna ve ne kadar masraf olacağına dair Mekke Kadısı Hüseyin ve Mimar Kara Mustafa ile sair ehl-i vukufla keşif yapılması" kadıdan keşfe katılması emredilmiştir (BOA, A. {DVNSMHHM.d.}, No. 23, Gömlek No. 227; Eyüp Sabri Paşa, 2018, 2/905). Kadılar zaman zaman diğer görevlerinde şikâyet vuku bulan kadıları da denetlerlerdi. Fas Emîri Abdülmelik'in adamı Hacı Ahmed'in Mekke'de bulunan bir evi ile Habeş kölesinin, dönemin Mekke kadılarından Hüseyin tarafından zabt olunduğu şeklindeki şikâyeti üzerine, muhtemelen başkadı olan hanefi kadısından olayın tahkik edilmesi ve gereğince amel edilmesi bildirilmiştir (BOA, A. {DVNSMHHM.d.}, No. 30, Gömlek No. 504).

3.4. Kadıların Denetlenmesi

Osmanlı Devleti önemli görev ifa eden kadıların eğitiminde olduğu gibi seçimlerinde de titiz davranmıştır. Yargının bağımsız olması, hiçbir makam veya kişinin yargıya müdahale etmemesi, kadıların da bağlı oldukları hukukî esaslara ve vicdanî kanaatlerine göre hüküm vermesi esastır. Ancak yanlışlık, ihmal veya suistimal meydana gelmesi halinde de denetim mekanizmasının çalışması gerekir. Kadıların yukarıda zikredilen hususlarda haklarında şikâyet vaki olduğunda ve davanın kendisine tevdi edildiğinde diğer bir kadı tarafından muhakeme edilir ve neticesine göre hüküm verilirdi. Mahkeme neticesinde aleyhine hüküm çıkan kadı işlenen suçun durumuna göre ceza alırdı. Azledilmek de bu cezalardan biriydi. Nitekim Yavuz

Sultan Selim döneminde vuku bulan bir olayda kadı, reşit olmayan oğlunu rüşvet vererek kadı tayin ettirmeye çalışmıştı. Durumdan haberdar olunması üzerine kadı görevinden azledilmişti (Aydeniz, 2010, s. 41). Başka bir olayda ise Mekke Kadısı Lütfi Beyzade Muslihiddin Efendi Yavuz Sultan Selim ve ileri gelen eşrafın vakfettiği yerlerden elde edilen erzakı, zimmetine geçirmekle suçlanmıştı. İsmi geçen kadı, dönemin Mekke kadısı tarafından mahkemeye çağırılmış, yapılan mahkeme neticesinde suçlu bulunmasıyla da görevinden alınmıştı (BOA, A.{DVNSMHHM.d.}, No. 28, Gömlek No. 292). 990/1582 yılında zikredilen bir yazıda sabık şeyhülharemler ile Mekke kadısının Mekke'ye gelen surrenin taksime müdahil oldukları; surrelerin ve nezirlerin kendi evinde dağıtıldığına dair şikâyetlerin vuku bulduğuna yer verilmiştir. Bu şikâyeti yapanlardan biri de Mekke-i Mükerrreme şeyhülharemi Mirza Mehmed'di. Mekke kadısının Harem-i Şerif'te Safa ile Merve arasına halkın ticaret yapması için ayrılan dükkanların tahsisine rıza gösterilmemiş ve bu durum şikâyet konusu olmuştu. Bu kez Mekke şerifinden kadının bu davranıştan men edilmesi için yazı gönderilmişti (Teneş, 2019, s. 309). Başka bir yazıda ise kadıların halka sıkıntı verecek davranışlarda bulunanlara mâni olması ve onları uyarması ayrıca buna devam edenlere iş yaptırılmaması talep edilmişti (Paşazade, 2006, s. 103).

3.5. Surre Dağıtımında Mekke Kadıları

Surre, her yıl hac döneminden önce genellikle Mekke ve Medine halkına dağıtılmak için yollanan para, altın ve diğer eşyaları ifade eder. Haremeyn'e surre gönderiminin başlangıcı Abbasîlere kadar dayanmaktadır. Osmanlı Devleti de bu uygulamayı devam ettirmiş ve onu canlı bir şekilde sürdürmüştür (Buzpınar, 2009, 37/567). İstanbul'dan Haremeyn'e gönderilen surreleri Mekke şerifi ve şeyhülharemiyle birlikte Mekke kadısı karşılardı. Kadılar surre dağıtımında şeriflerin en önemli yardımcısıydı (Uzunçarşılı, 2013, s. 41). Kadılar bu görevi sorunsuz bir şekilde yerine getirdiğinde takdir edilirdi. Örneğin Mekke Kadısı Arapzâde ödüllendirilen biriydi (Aydeniz, 2010, s. 120).

Surre alaylarını karşılama sırasında kafilenin önünde nekkareler (küçük davul şeklindeki çalgı kullananlar) bulunurdu, karşılama heyetin önünde ise dört mezhep kadısı yerini alırdı. Kafile ulaştığında hac emîrleri, şeriflere ve Mekke halkına bazı hediyeler takdim ederlerdi (Aydeniz, 2010, 81). Karşılama merasiminin ardından surrelerin dağıtımı için içlerinde kadılar, âlimler ve hac emîrinin de bulunduğu bir heyet oluşturulurdu. Surre defterlerinin muhafazası ile gerektiği şekilde dağıtılmasından sorumlu kimse ise Mekke kadısıydı (BOA 31 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 86, s. 388; BOA 3 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 1184, s. 525). Ayrıca kadı surrelerin dağıtılacağı kimselerin yer aldığı bu defterlerin muhafazasından da sorumluydu. Yavuz Sultan Selim gönderdiği surrelerin kayıtlarının tutulmasında ve

dağıtılmasında kadılara, hac emîrlarına yardımcı olmalarını emretmiş onlardan bu konularda titiz davranmalarını istemiştir (Uzunçarşılı, 2013, s. 14; BOA, 3 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 210, hkm. 1186, s. 526). Sultan III. Murad zamanında 992/1582 senesinde Hac Emîri Kansu Bey'in surreyi, yerinde kullanmadığına dair şikâyetler gelince Şerif Hasan ile beraber Mekke kadısından olayı araştırması istenmiştir. Tahkikat neticesinde surrenin hac emîri tarafından Şam kafilesinin masraflarına harcandığı tespit edildiğinde, şerif ve kadı harcanan paranın fakirlere tekrar dağıtılmasını sağlamıştır (BOA, A. {DVNSMHM.d.}, No. 43, Gömlek No. 131).

3.6. Mekke Kadılarının Kâbe'nin Bakımı ile İlgili Görevleri

Kâbe ve çevresindeki tadilat, bakım-onarım işleri şeyhülharemin görev alanında olmakla birlikte kadı da görevlendirilmiş ona yardımcı olmuştur. Mekke'nin idarecisi olan şerifin emri ile birlikte hem şeyhülharem hem de kadının iştirakiyle bir heyet oluşturulur, onların bilgisiyle imar işleri yapılırdı (Eyüp Sabri Paşa, 2018, 2/741; Aydeniz, 2010, 81). İmar, bakım ve onarım ile ilgili bazı yazılar zikredilen bu üç düzey kimseye de gönderilirdi. Şerif kendine gelen fermanı heyete okur, yapılacakları heyetle istişare ederdi. Gerekli durumlarda kadı, incelemelere gider ve gelen neticeye göre hareket edilirdi (Yazıcı, 2013, s. 229; Aydeniz, 2010, s. 96). Hacıların sıkıntı çekmeden ibadet edebilmeleri için Harem-i Şerif'in zemininin yaptırılması talebine İstanbul'dan gelen cevabi yazıda kadının Mekke'nin ileri gelenleriyle istişare ederek gerekli çalışmaları yapması emredilmişti (Teneş, 2019, 116).

Gönderilen bir arz ile İstanbul'dan "*Mescidü'l-haram kapılarından Bab-ı İbrahim yakınında birinin ihdas ve vakf eylediği abdesthanenin kokusu etrafı müteazzi ettiğinden kaldırılıp münasip yerde yapılması*" hususunda izin istenmişti. Gelen cevabi hüküm bu arzın kabul edildiği ve yazıda Mekke kadısının bu işle ilgilenmesi buyrulmaktadır (BOA. 3 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 1089, s. 483). Başka bir yazıda ise Bâb-ı İbrahim yakınlarında izinsiz olarak bir bahane ile yer işgal eden birine müsaade edilmemesi ve halka eziyet edilmemesi için kadıya emîr verilmekte, binanın başka bir yere yaptırılması istenmektedir.

Mekke'de Harem'in genişletilmesi çalışmaları ihtiyaç çerçevesinde gerçekleştirilmekteydi. Ancak zaman zaman bu genişletmelere ileri gelen kimselerden bazıları karşı gelmekte ve engel olmaya çalışmaktaydı. Eyüp Sabri Paşa'nın zikrettiğine göre gönderilen bir yazıda Mekke kadısı ile Harem Nâzırı Ahmed Çelebi'den ileri gelenlerle istişare etmeleri ve çalışmaların devamı için sorunun bir an önce halledilmesi emredilmektedir (Eyüp Sabri Paşa, 2016, 2/955).

Harem-i Şerif'in temiz tutulması ve bu görevin takibi, kadının vazifeleri arasındaydı. Nitekim mühimme defteri kayıtlarında Düreybe Kapısı'na eskiden olageldiği gibi bir görevli

tain olunması ve kapının sürekli temizlettirilmesini (BOA 7 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 892, s. 448), Harem'e döşenen taşların yeniletilmesi ve masrafının Cidde Beyi'nden alınmasının da kadıdan istendiğini görüyoruz (Yılmaz, 2019, s. 89). Özellikle Harem-i Şerif'te yapılacak işlerde şeyhülhareme görevliydi. Ancak kadılar bu konularda şeyhülhareme yardım eder ve işlerin takipçisi olurdu. Mekke kadısı ve şeyhülharemine gönderilen bir yazıda buna değinildiğini görüyoruz (BOA, A.{DVNSMHM.d.}, No. 33, Gömlek No. 303).

Beytullah'ın yıkanıp tütsülenmesi için gerekli olan masrafın Cidde mahsulünden karşılanması istenmiş, ayrıca gönderilen bir fermanla, kadıların emîr gereğince amel etmeleri ve daha sonra gelenlerin de bu fermana göre davranmaları için yapılan bu harcamaların kayıt ettirilmesi belirtilmektedir (BOA, 6 Numaralı mühimme defteri, hkm. 90, s. 71). İstanbul'dan gelen bir yazıda Kâbe'nin örtüsü ile Hannân, Mennân ve Deyyân adı verilen üç adet direğin örtülerinin eskiyip eskimediği hakkında kadıdan bilgi istenmiştir. Bu yazıdan gerek Kâbe örtüsü gerekse direklerin örtüleri hakkında İstanbul'a şikâyet gittiği anlaşılmaktadır. Kadıdan ise konu hakkında inceleme yaparak bilgi verilmesi talep edilmiştir (BOA 7 Numaralı mühimme defteri, hkm. 893, s. 448). Kâbe'de akşam karanlık olmaya başladıktan sonra ve özellikle Ramazan aylarında teravih namazında insanların daha iyi ibadet edebilmeleri için belli yerlere kandiller astırılarak aydınlatmanın yapılması da Mekke kadısından istenen işler arasındaydı (BOA, A.{DVNSMHM.d.}, No. 31, Gömlek No. 857).

3.7. Kadıların Gelirleri

Mekke Kadılığı diğer yüksek payeli kadılıklara göre ilk dönemlerde pek tercih edilmemekteydi Bunun nedeni ise merkeze uzaklığı, şer'i hasılatlardan olan sicil ve hüccet akçesi gibi gelirlerin azlığı idi. Bu durum on yedinci asır sonlarına doğru Mekke kadılığı görevini yapanların münhal bulunan İstanbul kadılığına atabilmelerinin veya payesini almalarının önünün açılmasıyla daha cazip hale gelmiştir (Faroqhi, 1995, s. 168). Yavuz Sultan Selim döneminde tain edilen ilk kadıya maaş olarak Cidde gümrüğü hasılatından senede 5 bin sikke ile 366 irdeb (Hububat ölçümünde kullanılan eski bir hacim ölçüsüdür) buğday verilmiştir. Gördüğü mahkemelerden aldığı harçlar da kadının temel gelirleri arasındaydı (Sincârî, 1998, 3/263; Uzunçarşılı, 1949, 2/416). Mekke kadılığı mevleviyet payeli olduğundan İstanbul'dan tain olunan kadıların 300-500 akçe arasında ücret aldığı ifade edilebilir. Ancak mahalli kadıların sonraki dönemlerde İstanbul'dan tain olunan diğer kadılar gibi ücret alıp almadığına dair kaynaklarda bir ifadeye rastlanılmadı.

3.8. Mahkeme Kayıtlarının Tutulması

Memlûklerde uygulanan halkın ihtiyaçları çerçevesinde Mekke'ye dört mezhebe göre kadı ataması Osmanlı Devleti'nde de devam ettirilmiştir. Osmanlı yöneticilerince Mekke'ye

atanan hanefî kadısı, başkadı olarak görevlendirilmekteydi. Diğer mezhep kadıları Mahkeme-i Kübra olarak isimlendirilen hanefî kadının makamına gelirler ve üç ayda bir tuttukları mahkeme sicillerini teslim ederlerdi. Ayrıca halli müşkül konularda ise başkadı ile istişare ederlerdi (BOA 5 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 211, s. 40). Bu uygulamayla Mekke’de kadı sicillerinin ilk defa Kânûnî Sultan Süleyman döneminde tutulmaya başlandığını ifade edilebilir.

3.9. Mekke Kadılarının Hac veya Sair İbadetin İfasında Rehberlik Etmeleri

Haccın güvenli ve sıkıntısız eda edilmesi konusunda Osmanlı padişahları, Mekke şerifi, Mekke kadısı ve emîr-i hacclara nâmeler göndermiş, hac görevinin ve dini vecibelerin yerine getirilmesinde dikkatli olunmasını istemişlerdir.

Mekke kadıları hac ve umre görevlerini yapmaya gelenlere rehberlik ederlerdi (Faroqhi, 1995, s. 22). Osmanlı Devleti’nde üst düzey görevlilerin Mekke’yi ziyaretlerinde onlara eşlik eder, ziyaret yerlerini gezdirirdi. Bazen onlara kendi özel mekânlarında ziyafet verdikleri olurdu (BOA 12 Numaralı Mühimme defteri, hkm. 54, s. 369). Örneğin o dönem Mekke kadısı olan Diyarbekrî, Yemen Beylerbeyi olan Behram Paşayı Cidde’de karşıladı; sonra onunla birlikte Mekke’ye gelerek, Memlûk Sultanı Melikü’l-Eşref Kayıtbay’ın yaptırdığı medreseye yerleştirdi. Ardından Behram Paşa ile Kadı Hüseyin Mekke’ye getirilen Arafat su yolunda birlikte incelemelerde bulundu. Mekke Kadısı Hüseyin, Paşa’ya dini vecibelerinde rehberlik etti ve ona ziyaret yerlerini gezdirdi. Ziyaretlerin bitimiyle Kadı Hüseyin, Behram Paşa ve beraberindekilere Ebtah bölgesindeki yerinde (bostanında) ikramlarda bulundu. Paşa da yapılan bu ikramlardan duyduğu memnuniyeti sohbet esnasında ifade etti (Kutbüddîn el-Mekkî, 1967, s. 447-451). Kadıların dînî törenlerde rehberlik etmesini de bu bölümde değerlendirebiliriz. Kadıların görevleri arasında dînî vazifeleri yerine getirmenin yanında ordunun muzafferiyeti için Kâbe’de Kur’an okunması ve dua edilmesi de vardı (BOA, A.{DVNSMHM.d.}, No. 14, Gömlek No. 825).

Sonuç

Mekke dini konumu gereği önemini hep muhafaza etmiştir. Hem Osmanlı yöneticileri hem de halkı tarafından Mekke’ye ayrı bir değer verilmiştir. Yönetim açısından şeriflerin idaresine müsaade edilmiştir. Hukuki işlerin yerine getirilmesi için Memlûklerdeki uygulamalar devam ettirilmiş ve Mekke’ye kadı tayin edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin Mekke’de idareyi ele almasından sonraki dönemlerde Mekke’ye mahalli âlimlerden kadı ataması yapılırken sonraki süreçlerde İstanbul’dan tayin olan kadıların sayısının arttığı görülmüştür. Mekke’de dört mezhebe göre kadı ataması yapılmış, hanefî kadı başkadı olarak atanmıştır. Mahalli kadıların görev süresi ile daha sonraları İstanbul’dan atanan kadıların görev süreleri farklılık arz etmiştir.

Ancak bazı kadılar çok kısa süre görev yapmışlardır. Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Mekke kadılığı önemli bir görev olarak telakki edilmiş, derece olarak da üst düzey kadılıklar arasında sayılmıştır. Mekke kadılığını bitirenler İstanbul kadılığına terfi etmişlerdir. Osmanlıların ilk dönemlerinde Mekke'deki kadıların verdikleri mahkeme kararlarının bir kaydı tutulmamaktaydı. Mahkeme kayıtlarının tutulmaması zamanla bazı problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu durum verilen kararların yazıya geçirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Böylece Kânûnî Sultan Süleyman döneminde ilk kez kadı sicilleri tutulmaya başlanmıştır.

Mekke kadıları mahkeme işleri yanında malî, idârî, teftiş gibi birçok farklı görevi yerine getirmişlerdir. Bu görevlerde zaman zaman şerif ve şeyhülharem ile beraber çalışmışlardır. Başarılı çalışmalarından dolayı kadıların ödüllendirildiği, görevindeki kusurlardan dolayı ise azledildikleri olmuştur. Mekke Kadıları imâr, eğitim, denetim ve surre dağıtımı gibi birçok alanda aktif rol almışlardır. Ayrıca bu görevleri yanında Mekke'de olup bitenleri İstanbul'a bildirmişlerdir.

Kaynaklar

- BOA. (1993). *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*. Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
- BOA. (1994). *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565–1566) Özet ve İndeks*. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- BOA. (1995). *6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564–1565). Özet-Transkripsiyon ve İndeks*. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- BOA. (1998). *7 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564–1565). Özet-Transkripsiyon ve İndeks*. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- BOA. (1994). *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)*. Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
- Alan, E. (2013). Kadıasker Ruznamçe Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kaza Teşkilatı Ve Kadılar. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (23), 53-97.
- ARIK, F. Ş. (1997). Osmanlılarda Kadılık Müessesesi 1. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 8 (8), 2-71.
- Âsımî, A. (1998). *Semtü'n-Nücümü'l-Avâlî fî Enbâi'l-Evâil ve't-Tevâlî*. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Atar, F. (2020). *İslam Adliye Teşkilatı -Ortaya çıkışı ve İşleyişi-*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Aydeniz, T. (2010). *Osmanlı Devleti'nde Mekke'nin Yönetimi (1517-1617)*. [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Yök Tez.
- Barış, M. N. (2020). *Cahiliyeden Hz. Ömer'e Yargı*. İlahiyat Yayınları.
- Beyazıt, Y. (2014). *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Beyazıt, Y. (2018). *Çivicizâde Mehmet Efendi Rûznâmçesi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Beyazıt, Y. (2020). *Kadiasker Mülazım Ruznamçelerinden Bostanzâde Mehmet Efendi Defteri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bilmen, Ö. N. (1949). *Hukuku İslâm iye ve Istılahı Fıkhiye Kamusu*. Bilmen Yayınları.
- Bozatay, Ş. A. & Demir, K. A. (2014). Osmanlı Adli Ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme-The Qadi In Ottoman Justice And Anministrative System: An Evaluation of Instutional. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (10), 71-89.
- Bozkurt, N. (2003). Medrese. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 28, ss. 323-327). TDV Yayınları.
- Buhârî. (1995). *el-Câmi 'u 'ş-şâhih*. Daru'l-Erkam.
- Buzpınar, Ş. T. (2009). Surre. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 37, ss. 567-569). TDV Yayınları.
- Cevherî. (2009). *Tâcü'l-luğa şîhâhu'l- 'Arabiyye*. Dâru'l-Hadîs.
- Cihan, A. (2004). *Reform Çağında Osmanlı İlmiye Sınıfı*. Birey Yayınları.
- Dehiş b. Abdulmelik. (2005). *el-Kadâ fi'l-Mekke Kadîmen ve Hadîsen*. Camiatü Ümmü'l-Kura.
- ed-Diyârbekrî, (2009). *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefîs*. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye.
- Doğan, K. C. (2019). Osmanlı Devleti Klasik Çağında Kadılık Kurumu ve Fonksiyonları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (4), 34-40.
- Duman, A. (2020). Diyarbekrî ve Tarihçiliği. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7 (3), 1695-1717.
- Ebu Dâvûd. (2017). *Sünen-i Ebî Dâvûd*. Müessesetü'r-Risâle.
- Ekinci, E. B. (2005). Osmanlı Devletinde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (5), 417-440.
- el-Muallimî. (2000). *Alâmu'l-Mekkîyyin, mine'l-karnî't-tâsî ile'l-karnî'r-râbi aşara el-hicrî*. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.

- Emecen, F. M. (1994). Hicaz'da Osmanlı hâkimiyetinin tesisi ve Ebu Nümeý. *Tarih Enstitüsü Dergisi (TED)*, 14, 87-120.
- Eyüp Sabri Paşa. (2018). *Mir'âtü'l-Haremeyn*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Faroghî, S. (1995). *Hacılar ve Sultanlar Osmanlı Döneminde Hac: 1517-1638*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Furat, A. H. (2008). Kâdılkudâtlık Müessesesinin Oluşumu ve İlk Kâdılkudâtlar. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, (18), 103-121.
- Göl, Y. S. (2018). *Abbâsiler Döneminde Kâdı'l-kudâtlık* [Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yök Tez.
- İbn Fehd, M. (2000). *Kitâbu Neyli'l-Münâ bi-Zeyli Bulûgi'l-Kırâ li-Tekmiletî İthâfi'l- Verâ. Müessesetü'l-Furkan li't-Türâsi'l-İslâm*.
- İbn Hişâm, (2005). *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Dâru İbn Kesîr.
- İbn Manzûr. (ts.). *Lisânü'l-'Arab*. Kahire:Dâru'l-Meârif.
- İbn Sa'd, (1990). *Tabakâtü'l-Kübrâ*. Dâru'l-Kütübü-İlmiyye.
- Keşmirî, İ. (2005). *Mekketü'l-mükerreme min Bidâyeti'l-Hükmi'l-Osmânî ilâ Nihâyeti'l-Karni'l-Âşir el-Hicrî/es-sâdisu Aşara Milâdî (923-1000/1517-1591)*. Dirâse Siyâsiye-Hazâriyye.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. (2009). (Çev. H. Altuntaş & M. Şahin). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurşun, Z. (1999). Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz (1517-1919). *Osmanlı Ansiklopedisi*, (ss. 316-325). Yeni Yurt Yayınları.
- Kurtulmuş, R. (1999). İbn Zahîre. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 20, ss. 455-457). TDV Yayınları.
- Kutbüddîn el-Mekkî. (1967). *el-Berku'l-Yemânî fi'l-fethi'l-Osmânî*. Menşûratü Dâru'l-Yemame.
- Kutbüddîn el-Mekkî. (2000). *el-İ'lâm bi-a'lâmi Beytillâhi (beledillâhi)'l-Harâm*. Müessesetü'l-Furkan.
- Küçükaşcı, M. S. (2003). Mekke. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 28, ss. 563-572). TDV Yayınları.
- Muhammed Tâhir el-Kurdî. (2000) *Târîhu'l-Kavîm li Mekkete ve Beytullâhi'l-Kerîm*. Dâru Hadr.
- Müslim. (1991). *el-Câmi'u's-şahîh*. Dâru'l-ihyai't-turâsi'l-arabiyye.

- Ortaylı, İ. (2016). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti 'nde Kadı*. Kronik Yayınları.
- Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defteri*, A.{DVNSMHM.d.}, No 26, Gömlek No. 696.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- Paşazade, O. (2006). *9 Numaralı Mühimme Defteri (977-978/1569-1570) Özet ve Transkripsiyon*. [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yök Tez.
- Sincârî, A. (1998). *Menâihu'l-Kerem fî Ahbâri Mekke ve'l-Beyt ve Vülâti'l-Harem*. Câmiatü Ümmü'l-Kura.
- Teneş, Ö. (2019). *33 nolu Mühimme Defterinin transkripsiyon ve değerlendirmesi (Sayfa 1-190)* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Yök Tez.
- Unan, F. (2004). *Mevleviyet. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 29, ss. 467-468). TDV Yayınları,
- Uzunçarşılı, İ. H. (2013). *Mekke-i Mükerrreme Emîrleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1949). *Osmanlı Tarihi (İstanbul'un Fethinden Kanûnî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar)* (Cilt. 2, ss. 416-430). Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti 'nde İlmiye Teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yılmaz, B. (2019). *47 Numaralı Mühimme Defteri 'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.990/M.1582)*[Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yök Tez.
- Yazıcı, M. (2013). *39 Numaralı Mühimme Defteri 'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yök Tez.
- Zâhim, A. (h. 1417). *Kitâbu Kudâtü 'l-Medinetü 'l-Münevvere*. Mektebet'l- Ulûmu'l-Hikem.